

Ortodoksit vallankäyttäjinä

Näkökohtia arkkipiispa
Johanneksen ajasta (1987-2001)



Valta

- Valta ymmärretään (tutkimuksessa) usein auktoriteetin fyysiseksi vallankäytöksi.
- Kielitoimiston sanakirja: 'valta' = jnk t. jkn oikeus t. mahdollisuus hallita jtak, määrätä t. päättää jstak; herruus, valtius; valtuudet.
- Foucault: valta = vallankäyttöä, tapa "tuottaa" tietynlaista käytöstä.
- Olennaista ei ole, mitä sanotaan/tehdään, vaan kuka puhuu/tekee; ts. millainen valta-asema toimijalla on.

Uskonnollinen valta

- Määre 'uskonnollinen' rajaa vallankäytön alueen, mutta tuo myös lisäarvon (Weber: karismaattinen ja byrokraattinen auktoriteetti).
- Lisärajaus ortodoksiseen kirkkoon määrittää tarkemmin auktoriteetit: Raamattu, traditio/kirkkoisät, (ekumeenisten) kirkolliskokousten päätökset/kaanonit, paikalliset mahtimiehet, papisto yleisesti; ja areenat, joilla auktoriteettia käytetään (auktoiteettien kesken, suhteessa ortodoksimaallikkoihin, suhteessa muihin).
- Tätä on tutkittu melko vähän. Yleisimmin mielenkiinnon kohteena on ollut uudempien uskonnollisten yhteisöjen fyysinen ja psyykinen väkivallan käyttö. Kuitenkin "perinne" on ehkä vahvin vallankäyttävä.

Ortodoksinen valta Suomessa

- Ortodoksinen kirkko Suomessa nojaa perinteen nimeämiin auktoriteetteihin.
- Ne määrittävät, miten valtaa voidaan käyttää ja vallankäyttöä perustella; ja kuka valtaa voi käyttää.
- Valta on epätasa-arvoista: ”oikeaan johdetun” auktoriteetin (yleisimmin miehen) vallankäyttöä ei tradition mukaan kyseenalaisteta.

Arkkipiispa Johannes

- Wilho Rinne (1923-2009), syntyjään luterilainen, koulutukseltaan pappi.
- Opiskeluajoistaan lähtien kiinnostunut ortodoksisuudesta.
- Läheiset suhteet arkkipiispa Paavaliin (ap 1960-1987), joka toivoi hänestä bysanttilaisen perinteen tuntevaa pappia.
- Ekumeenisen patriarkaatin stipendillä Thessalonikissa 1966-1968. Väitteli 1971 ekumeenisten synodien käsityksestä kirkon ykseydestä.
- Patmoksen Johannes Kastajan luostarin veljestön jäseneksi 1967, samana vuonna arkkimandriitan arvonimi.
- Helsingin piispa/metropoliitta 1970-1987.
- Arkkipiispa 1987-2001. Eläkkeellä titteli ”Nikean metropoliitta”.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Lasse Virtanen, *Metropoliitta Johannes, Bysantin luottomies* (2003).
- Otsikko kertoo olennaisen arkkipiispa Johanneksen vallankäytöstä.
- Lähtökohtana olivat seitsemän ekumeenisen kirkolliskokouksen päätökset (kaanonit).
- Tavoitteena oli perinteisen ortodoksisuuden säilyttäminen.
- Aamun Koitossa loppuvuodesta 1999 julkaistussa haastattelussa Johannes tiivistä asian sanomalla: ”Meidän ei tarvitse pohtia ortodoksiselle traditiolle vieraita asioita.”

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Johannes käytti valtaa (1) verkostoitumalla ja diplomatian keinoin (turvatakseen ortodoksien identiteetin) ja (2) kritisoimalla ilmiöitä, jotka hänestä olivat epäortodoksisia (turvatakseen oikeaoppisuuden kirkon sisällä).
- Jälkimmäisen kohdalla hän muistutti moneen otteeseen, että huomattava osa Suomen ortodoksisen kirkon lainsäädäntöä on ”täydellisesti ristiriidassa - - [kaanonien piispoille antamisen oikeuksien] kanssa”.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- **Vallankäyttöä ortodoksisen maailman sisällä**
- Johannes ajoi Konstantinopolin etua, jonka hän samasti ortodoksisen kirkon etuun Suomessa.
- Hän oli diplomaatti, joka (ainakin neuvostoaikana) ymmärsi myös Moskovan patriarkaattia. (Hän opiskeli syksyn 1968 silloisessa Leningradin hengellisessä akatemiassa.)
- Hänellä oli hyvät suhteet koko kreikkaa puhuvaan ortodoksiseen maailmaan (Kreikan ja Kyproksen kirkot, Aleksandrian ja Jerusalemin patriarkaattit); ja hän tunsi myös Antiokian patriarkan (Ignatios IV).

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Perinteisen kreikkalaisen ortodoksisuuden sisällä Johannes ei ollut ensisijaisesti vallan käyttäjä, vaan vallan ylläpitäjä, tradition tuki; mikä sekin on tietysti yhdenlaista vallankäyttöä.
- Tätä voi havainnollistaa sillä, mitä Johannes kertoi KMN:n Vancouverissa 1983 pidetystä kokouksesta.
- Kokouksessa oli neljä pääjaostoa, joista yhden puheenjohtajaksi kutsuttiin Johannes. KMN:n politiikkana oli käyttää neutraaleja termejä, kuten 'chairperson'. Johannes totesi, että hän on puhetta johtava mies, siksi hänen tittelinsä tulee olla 'chairman'.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Vallankäyttö sai poliittisempiakin ilmenemismuotoja, joista tunnetuin lienee Johanneksen rooli Viron Konstantinopolin alaisen ortodoksisen kirkon väliaikaisena esipaimenena.
- Ekumeeninen patriarkaatti päätti (virolaisten pyynnöstä) maaliskuussa 1996 palauttaa Viron ortodoksiselle kirkolle sille 1923 myöntämänsä autonomian, jonka Moskova oli kumonnut 1945.
- Samalla patriarkaatti nimitti Johanneksen Viron kirkon esipaimeneksi, kunnes kirkolle saataisiin valittua arkkipiispa.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Nimitys kiristi suhteina niin Moskovan ja Konstantinopolin/Suomen välillä kuin paikallisesti.
- Paikallisesti suuri ongelma oli neuvostoaikana valtiollistettu kirkollinen omaisuus, joka alkuaan palautettiin kokonaisuudessaan Konstantinopolin alaiselle kirkolle.
- Toinen ongelma koski papistoa. Moskovan alainen Viron piispa, Kornili, katsoi kaikkien piispojen kuuluvan hänen alaisuuteensa.
- Johannes vaikutti osaltaan siihen, että nämä ongelmat saatiin osittain ratkaistua.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- **Vallankäyttöä suhteessa luterilaiseen kirkkoon ja yhteiskuntaan**
- Jo Helsingin piispana 1970-luvulla Johannes solmi suhteita luterilaisiin pappeihin (piispoista hän tunsikin hyvin ainakin John Vikströmin), viranomaisiin ja vallanpitäjiin.
- Kun itsenäisyyspäivän ortodoksisessa palveluksessa ei ollut hallituksen edustajaa, Johannes kirjoitti pääministeri Kalevi Sorsalle, ja (Johanneksen mukaan) asia korjattiin.
- Kun Uudenmaan läänin maaherra ei kutsunut ortodoksisen kirkon edustajaa juhlavastaanotolle, Johannes (tuolloin Helsingin metropoliitta) lähetti tälle 50-vuotispäivänä onnittelut, ja ”sen jälkeen minut muistettiin juhlavastaanottojen yhteydessä”.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Johannes painotti toistuvasti ”kahden kansankirkon” hyviä suhteita. Yhtenä esimerkkinä hän käytti sotilaspapistoa: armeija oli foorumi, jolla kirkkojen yhteistyössä ei ole ollut ongelmia.
- Tämä on yksi ilmaus kirkkojen tasa-arvoistamisesta (muodollisesti nojaamalla ortodoksisesta kirkosta annettuihin lakeihin ja asetuksiin) ja samalla tapa neuvotella ortodoksiselle kirkolle sen todellista painoarvoa suurempi merkitys.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Toisaalta arkkipiispa korosti ortodoksisella kirkolla olevan oma, maallisesta lainsäädännöstä poikkeava oikeudellinen käytäntö.
- Hän totesi, että koska kanoninen perinne ei kata kaikkea nykypäivässä, tarvitaan täydentäviä säädöksiä.
- Ihanne hänen mukaansa oli, että maallinen lainsäädäntö puuttuisi mahdollisimman vähän kirkolliseen elämään.
- Hänen mukaansa valtion ”ei pitäisi vaikuttaa lainkaan esimerkiksi kirkolliseen avioliittovihkimykseen tai kasteeseen”.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Suhteessa luterilaiseen kirkkoon (ja KMN:ään) Johannes arvosteli (aakkosjärjestyksessä) ”tradition vastaisina” mm. ekologista näkökulmaa (hän korosti ihmisen valtaa suhteessa luontoon), feminististä teologiaa ja naispappeutta sekä vasemmistolaisuuteen vivahtavaakin poliittista linjausta.
- Kritiikillään Johannes nähdäkseni halusi sanoa, missä ei-ortodoksit ovat menneet harhaan.
- Tätä voisi kutsua ”korjaavaksi vallankäytöksi” tai sellaisen yritykseksi.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Suomessa näistä tunnetuin lienee Johanneksen arvio naispappeuden vaikutuksesta ortodoksis-luterilaisiin suhteisiin.
- Luterilaisen kirkon hyväksyttyä 1986 naispappeuden Johannes ilmoitti päätöksen vaarantavan kirkkojen väliset suhteet.
- Myöhemmin hän totesi, että naispappeuspäätöksen jälkeen "[me ortodoksiset piispat] pidimme itsestään selvänä, että meidän tulee jatkaa ekumeenista yhteyttä, vaikka meidän on entistä vaikeampaa vakuuttaa ketään asian mielekkyydestä. Syntyi lisäongelma, jota ilmankin oli jo riittävästi vaikeuksia".
- Hän piti naispappeutta Raamatun vastaisena ja kysyi, milloin muita perinteisiä opinkappaleita aletaan kyseenalaistaa.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Johannes ei kuitenkaan vastustanut naisten toimintaa kirkossa sinänsä.
- Tästä on osoituksena hänen 1990-luvun alussa perustamansa koko kirkon kattava naistoimikunta.
- Perustaminen tapahtui piispan aloitteesta, koska, Johanneksen tulkinnan mukaan, naiset itse eivät olleet asiassa aloitteellisia.
- Toimikunnan tehtävänä oli tukea ja kannustaa naisia rooleissa ja tehtävissä, joita heillä ortodoksisen tradition mukaan oli. Traditiohan ei tunne naiselle annettua papillista tehtävää.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- **Vallankäyttöä ortodoksisen kirkon sisällä Suomessa**
- Yhteyksillään (kreikkalaiseen) ortodoksiseen maailmaan Johannes omien sanojensa mukaan pyrki tukemaan suomalaisten ortodoksien identiteettiä.
- Vieraillessaan ensi kertaa arkkipiispana Kreikassa 1988 hän sanoi, että Suomessa ortodoksit ”elävät jatkuvasti ei-ortodoksisen vaikutuksen keskellä”, siksi on ”tärkeää pitää yhteyksiä Kreikan kirkkoon” (esim. opiskelijavaihdon kautta).
- Monessa yhteydessä Johannes sanoi ortodoksisen perinteen tuntemuksen Suomessa olevan vaatimatonta.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Kreikkalainen maailma tarjosi Johannekselle ”oikean” piispan ja papin (ja yhtä lailla piispan ja maallikon) välisen suhteen mallin. Siinä valta oli ”konfutselaista”: edellinen on ylempiarvoinen ja hänellä on oikeuksia, jälkimmäinen on alempiarvoinen ja hänellä on velvollisuuksia.
- Esimerkiksi kommentoidessaan isä Teppo Siilin ja tämän monin tavoin aktiivisen puolison, Pirkon, toimintaa lähetystyössä Keniassa 1970-1980-luvuilla hän totesi: ”Suomalaiset eivät aina - - ymmärtäneet noudattaa ortodoksisen perinteen mukaista papin ja piispan suhdetta. Sen mukaan eletessä ollaan paljon riippuvaisempia piispan ratkaisuista kuin mihin Suomessa on totuttu.”

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Kaanonien seuraajana Johannes edellytti muidenkin noudattavan niitä. Tämä näkyy esim. hänen eriävästä mielipiteestään kolmannen (Oulun) hiippakunnan perustamisen yhteydessä 1979. Hän paheksui erityisesti sitä, että hanke oli pantu alulle neuvottelematta piispan kanssa.
- Hän kirjoitti: "[A]sian käsittely ortodoksisen kirkon kanonisten säädösten kannalta olisi edellyttänyt rakentavaa neuvonpitoa hiippakunnan piispan kanssa, jonka suostumusta kaanonit edellyttävät hiippakuntajakoihin - -."
- Kannanotto ei estänyt hiippakunnan perustamista. Se toi kuitenkin näkyväksi vallankäyttäjän ja vallankäytön perustelut.

Arkkipiispa Johannes vallankäyttäjänä

- Muistelmissaan Johannes kertoo v. 2002 Helsingin metropoliitan vaalista, jossa oli kaksi ehdokasta, Ambrosius ja Panteleimon:
- ”Loppuvaihe oli erikoinen. Apulaispiispa Panteleimon käytti valintakokouksessa voimakkaan puheenvuoron tukeakseen Ambrosiusta. - - Olin käynyt Panteleimonin kanssa myönteisessä hengessä mielenkiintoisen keskustelun muutamaa päivää aikaisemmin. Ilmaisin henkilökohtaisena mielipiteenäni, että Ambrosius olisi Helsingin tilanteeseen soveliaampi ehdokas - -.”